

אוניברסיטת בר אילן

"דיבור יש בו התחייבות מסוימת"
טרנסג'נדריות בעברית

אורית ברשטלינג

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בתכנית ללימודי מגדר
אוניברסיטת בר אילן

תקציר

המחקר בוחן קבוצה קטנה וייחודית בחברה הישראלית, הקהילה הטרנסג'נדרית, שזכתה עד כה לתשומת לב מועטה מאד בשדה האקדמי בארץ. זהו מחקר איכותני הבא בעקבות ראיונות עם אחד עשר מחברי הקהילה, והוא מתמקד בהיבט אחד, אשר נחוה על פי עדויותיהם כמשתנה משמעותי ובעל השפעה בתהליך כינון זהותם². הכוונה לשפה העברית, היוצרת הבחנה ברורה על פי המין בחלקי הדיבור השונים והמסמנת בכוח את קבוצת המגדר של דובריה (קנטור ומוצ'ניק, 1999: 134). העברית, כשפות רבות אחרות, אינה מתירה להתעלם ממינם או ממגדרם של השותפים לשיח, והיא לוקחת חלק בהכפפתה של "מציאות" בינארית, המתפלגת לשתני מהויות מנוגדות בלבד: זכר או נקבה, גבר או אישה (Bing & Bergvall, 1996:2). לפיכך, היא משמיטה מתוכה את חברי הקהילה, המבקשים לשנות את מינם או מפגינים אי בהירות אל מול שתי הזהויות המגדריות הידועות לנו.

העברית מותירה את האנשים הטרנסג'נדרים³ ללא אמצעי ביטוי הולמים עמם יוכלו לנהל דיאלוג התואם את תפישתם העצמית, והיא אינה מספקת עבורם מבעים או כינויי שם אשר יסייעו בידם לבאר את תחושותיהם. תמונת המצב שלעיל מניעה את חברי הקבוצה לחפש וליצור חלופות מילוליות במסגרת המבנים הלשוניים העומדים לרשותם. החלופות היצירתיות כוללות שינויים בסמני המין, משחקי לשון, מטפורות ואף ניאולוגיזם, המסייעים לתמרון בין כבליה של השפה, מפצים על העדרה ולוקחים חלק במאבק על דימויי הקהילה בחברה הרחבה.

העימות עם העברית ופרקטיקות ההתמודדות הלשוניות של משתתפי המחקר ממחישים את הקשר הדינמי בין הפרט ושאיפותיו הייחודיות ובין המבנה החברתי הגלום בשפה. מחד, ניכר מעדויותיהם של המרואיינים כי הגשמת הזהות תלויה בראש ובראשונה באמצעים הלינגוויסטיים ובסדר המכוון בידי הלשון (באטלר, 2001: 64 ; Bourdieu, 1991 ; Althusser, 1992:54-55). מאידך, המשתתפים אינם פסיביים. בכוחם להיאבק על עיצוב עולמם ולזכות במרחב פעולה מסוים על ידי ליקוט סלקטיבי מתוך מבחר המקורות המילוליים הפרושים לפנייהם את אלה, המשרתים באופן הטוב ביותר את צורכיהם (Giddens, 1991 ; Certeau, 1984).

² למרות השימוש בלשון זכר המקובלת, הדברים אמורים ל"כל המינים והמגדרים".

³ על פי הערתה של גברת נורה גרינברג, חברת הקהילה ויו"ר לשעבר של אגודת הלהט"ב. השימוש החוזר בצירוף המילים האדם הטרנסג'נדר מבקש למנוע את כפייתה של זהות אחת דומיננטית על הנמענות.

ברם, הליקוט מתוך המאגר המילולי הנתון אינו עומד בזכות עצמו. בעבודה זו אטען, כי הניאולוגיזם, המטפורות או ה"משחק" של משתתפי המחקר בסמני המין של העברית שואבים את כוחם המבצע ואת משמעויותיהם מן ה"חוזה" המוסכם על דוברי השפה. לשון אחר, החלופות היצירתיות שלעיל מצליחות "לעבוד" אך ורק במסגרת חוקיה של המערכת הלינגוויסטית הדיכוטומית, המכוננת "עולם של ניגודים" הנחלק ביסודו לזכר ולנקבה, לטוב ולרע או לאמת ולשקר. היינו, החוקים מאפשרים למעשה את המשחק המילולי, כאשר כל שינוי זעיר בחוקים עשוי לשנות את פשרו של המשחק ולהפכו לנטול ערך (Lyotard, 1979).

יתרה מזאת, אני טוענת כי לצד הקושי הרב הנובע מן המגבלות ה"חוקתיות", המגולמות בעברית ביתר שאת, נראה כי הפיצול הלשוני לזכר ולנקבה מסייע למשתתפי המחקר בתהליך מיצובה של הזהות המגדרית. באופן פרדוקסאלי, סמני המין המגבילים של העברית מרחיבים במקרים רבים את אפשרויות התמרון המילוליות. השימוש בסמני המין שלא בהוראתם הרגילה מאפשר לחצות את הגבולות המגדריים, לסמן את הזהות בקטגוריה המועדפת, להסתירה מעיני קהל לא אוהד או להורות על עקיבות פנימית. כמו כן, ה"משחק" בסמני המין מסייע לכינון של זהויות, המבקשות לשמר את המבנה החברתי כמות שהוא, ולחילופין, זהויות החותרות תחתיו ושואפות להוביל לשינויו. למותר לציין, כי אין באמור לעיל ניסיון לדבר בשבחם של החוקים החברתיים והמילוליים או להפחית ממשקלו של הנטל המתעורר בעטיים. זהו ניסיון פרשני להורות על "מציאות" רבת פנים, אשר אינה נחלקת בהכרח לטוב ולרע או לפרטי אל מול החברתי. מציאות, המורכבת מכוחות השזורים יחד עד שקשה להבחין, היכן מסתיימים גבולותיו של האחד ומתחילים גבולותיו של האחר.